

Державна установа „Інститут економіки та прогнозування НАН України”

ВІДДІЛ ФОРМ І МЕТОДІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В АГРОПРОДОВОЛЬЧОМУ КОМПЛЕКСІ

**тема: “ Агропродовольчий розвиток
України в контексті забезпечення
продовольчої безпеки “**

*Науковий керівник теми – д.е.н., проф.
ШУБРАВСЬКА О.В.*

2014

Основна мета та структурні складові дослідження

Мета - обґрунтування методологічних та практичних підходів щодо підвищення ефективності агропродовольчого розвитку як головної передумови забезпечення продовольчої безпеки держави.

Напрями:

I. Тенденції і чинники агропродовольчого розвитку та умови забезпечення продовольчої безпеки держави

II. Ресурсозабезпечення та ресурсоефективність агропродовольчого розвитку

III. Державна політика сприяння ефективному соціально орієнтованому агропродовольчому розвитку

Основні висновки щодо перспектив розвитку сільського господарства України

1. Збереження потенціалу інвестиційної привабливості і значення аграрного сектору в національних макроекономічних пропорціях. Водночас посилення ризиків сталості агрогосподарювання й забезпечення національної продовольчої безпеки у зв'язку з подальшим загостренням проблеми надмірної концентрації українських сільськогосподарських земель та їх можливим зосередженням в іноземних інвесторів.
2. Посилення у найближчій перспективі цінової волатильності на світовому ринку рослинницької продукції, експорт якої нині є основним джерелом валютних надходжень від вивозу вітчизняної агропродовольчої продукції.
3. Наявність сприятливих умов (насамперед, кормової бази) для нарощування експорту м'ясної і молочної продукції.
4. Зростання можливостей для експорту біопаливних культур і біопалива.
5. Актуалізація проблеми забезпечення сталого розвитку сільського господарства і сільських територій, а також зростання значення інноваційної складової агропродовольчого розвитку.

Найактуальніші завдання держави у сфері регулювання агровиробництва

- Забезпечення національної продовольчої безпеки: доступності здорового харчування за кількістю і структурою для всіх верств населення; збереження високого рівня продовольчої незалежності.
- Сприяння нарощуванню фінансових можливостей вітчизняних виробників (зокрема, через підвищення для них кредитної доступності, згладжування цінового диспаритету та збереження податкових пільг агросфері, формування ефективної системи інфраструктурного забезпечення ринку агропродовольчої продукції).
- Розвиток агроінноваційної системи, насамперед, створення умов для наукового пошуку; часткове фінансування закупівлі проривних імпорتنих і розробки вітчизняних агроновацій; формування відповідної інфраструктури (в першу чергу, інформаційної), а також системи підготовки спеціалістів галузі, здатних до адекватного сприйняття і практичної реалізації новацій.
- Обмеження надмірної концентрації у землеволодінні і землекористуванні в контексті формування ринку купівлі-продажу сільськогосподарських земель.
- Активізація процесу об'єднання малих і середніх агровиробників, у т.ч. у зв'язку з необхідністю виконання умов СОТ й інтенсифікацією інтеграційних процесів та ймовірним у результаті цього зниженням рівня конкурентоспроможності й доходів таких виробників.
- Пришвидшення процесу гармонізації національних стандартів якості агропродовольчої продукції з європейськими і міжнародними задля забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних виробників.
- Забезпечення дотримання агроекологічних стандартів виробництва з метою збереження навколишнього природного середовища і природних ресурсів агровиробництва, у т.ч. шляхом упровадження на сільгосппідприємствах агрохімічного менеджменту, введення у звітність підприємств еколого-економічних показників, здійснення суворого контролю їх значень, встановлення на цій підставі суб'єктів державної підтримки, запровадження масштабних штрафних санкцій за недотримання екологічних нормативів.
- Заохочення розвитку альтернативного землеробства, локальних переробних потужностей, побічних виробництв, підвищення частки органічної продукції в агропродовольчому виробництві.
- Відродження тваринництва, передусім м'ясного і молочного скотарства, в контексті забезпечення раціональної продовольчої дієти та збереження родючості сільськогосподарських земель.
- Сприяння масштабному розвитку системи субсидованого агрострахування.

Сучасний стан продовольчої безпеки в Україні

	Споживання продуктів харчування на одну особу за рік		
	Раціональні норми харчування	Фактичне споживання у 2013 р.	% дотримання раціональних норм
Хлібопродукти	101	108	106,9
Картопля	124	129	104,0
Цукор, конд. вироби	38	37	97,4
Олія	13,0	12,3	94,6
Овочі,	161	154	95,7
Фрукти	90	59	65,6
М'ясопродукти	80	55	68,8
Молокопродукти	380	224	58,9
Рибопродукти	20	14,5	72,5
Яйця (шт.)	290	307	105,7
Добовий раціон по перелічених продуктах			
- калорійність, ккал	3374	2930	86,8
- вартість у цінах 2013 р., грн.	26,82	20,56	76,7

Ресурсозабезпеченість й ресурсовіддача в сільському господарстві України

	1990	2012 р.	2012 р. у % до 1990 р.
Аграрне національне багатство в цінах 2012 р. (млрд грн)			
- сільськогосподарські угіддя	481	431	89,6
- виробничі фонди	2800	2128	76,0
- людський капітал	3758	2236	59,5
- усі ресурси	7039	4795	68,1
Валова продукція сільського господарства в постійних цінах 2010 р.			
- усього (млрд грн)	282,8	223,3	79,0
в розрахунку на 1 тис. грн ресурсної оцінки, грн			
- сільськогосподарські угіддя	588	518	88,1
- виробничі фонди	101	105	104,0
- людський капітал	75	100	132,6
- усі ресурси	40	47	115,9

Фінансові результати сільськогосподарських підприємств України

	2012 р.	2013 р.	2013 р. у % до 2012 р.
Валова продукція сільського господарства, млрд грн	113,1	136,5	120,7
Отримано прибутку, млрд грн	24,1	12,5	51,9
Рівень рентабельності, %	20,2	11,5	56,9
Прибуткові підприємства, %	74,6	66,9	89,7
Збиткові підприємства, %	25,4	33,1	130,3

Інвестиції в основний капітал в Україні

	1990 р.	2000 р.	2013 р.
Інвестиції в основний капітал у фактичних цінах			
- всі галузі, млрд крб/грн	31,1	23,6	267,7
- сільське господарство, млрд крб/грн	6,6	0,85	18,6
- частка сільського господарства, %	21,3	3,6	7,0
Інвестиції в основний капітал у цінах 1990 р.			
- всі галузі, млрд крб	31,1	7,8	18,7
- сільське господарство, млрд крб	6,6	0,3	1,7
- частка сільського господарства, %	21,3	3,9	9,1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ МОДЕЛЮВАННЯ ТА ОЦІНЮВАННЯ СТРАХОВИХ РИЗИКІВ В АГРОСФЕРІ УКРАЇНИ

- законодавча база та нормативно-правові акти аграрного страхування
- ризикологія
- теорія
- економетричне моделювання

- концепція розвитку системи
- стохастичне моделювання
- актуарні розрахунки

РОЗРОБКА КОМПЛЕКСУ ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНИХ МОДЕЛЕЙ

Загальна постановка модельної конструкції
(критерії, обмеження, екзогенні параметри)

I Блок

II Блок

III Блок

Зведення регіональних показників на макрорівні

ВИКОРИСТАННЯ МОДЕЛЕЙ ДЛЯ КІЛЬКІСНОГО АНАЛІЗУ СТРАХОВИХ АГРАРНИХ РИЗИКІВ

Реалізація моделей в програмних середовищах Matlab, R-Studio, E-Views

Сценарні експериментальні розрахунки зниження ризиків та максимізації прибутків в агросфері України

Концептуальна модель економічно сталої агробіосистеми

Базисні принципи функціонування: стабільне зростання обсягів виробництва, структурна збалансованість, економічна і соціальна ефективність, екологічність

Основні характеристики: додатна динаміка й низька коливність обсягів виробництва, раціональне поєднання рослинництва і тваринництва, оптимальні сівозміни, регіональна спеціалізація, диверсифікація видів економічної діяльності на селі, зростання питомого випуску продукції й частки органічного землеробства, використання природоохоронних і ресурсозберігаючих технологій і т. ін.

Показники: темп зростання випуску; рівень коливності врожайності зернових культур; чисельність ВРХ у розрахунку на 1 га ріллі; структура сівозмін, у т.ч. частка пасовищ і сіножатей у структурі сільгоспугідь; структура виробництва м'яса за видами; валова продукція галузі у розрахунку на 1 га, 1 зайнятого та одиницю основних фондів; енергоефективність сільгоспвиробництва; частка власної переробки сільгосппідприємствами своєї агропродукції в загальних обсягах її переробки; співвідношення зарплати зайнятих у сільському господарстві та середньої по економіці; рівень зайнятих різними видами діяльності у сільській місцевості; частка площ під органічним землеробством у структурі сільгоспугідь; рівень використання сільгосппідприємствами відходів основного виробництва.

Динаміка рівня землезабезпечення аграрного сектору України*)

	Частка сільськогосподарських угідь у загальній земельній площі, %		Розораність земель, %		Наявність сільськогосподарських угідь на 1 особу сільського населення, га	
	1990	2013	1990	2013	1990	2013
Україна	68,6	60,4	55,4	51,4	2,433	2,560
Білорусь	45,2	43,7	29,3	27,2	2,75	3,83
Бразилія	28,6	32,5	6,0	8,5	6,2	10,9
Франція	55,8	53,1	32,9	33,5	2,1	3,4
Німеччина	51,6	47,9	34,3	34,0	0,85	0,79
Польща	61,7	48,5	47,3	36,5	1,3	1,0
Російська Федерація	12,9	13,1	7,7	7,4	5,6	5,7
США	46,6	44,9	20,3	17,5	6,8	7,6

*) для Російської Федерації та Республіки Білорусь дані вказані за 1992 р.

Наявність трудових ресурсів у аграрному секторі України

	2000	2005	2010	2012	2012 р. до 2000 р., %
Кількість зайнятого населення, тис. осіб	4334,1	3986,3	3094,5	3492,4	80,6
Кількість найманих працівників, тис. осіб	2752,8	1418,1	794,7	741,7	26,9
Наявність зайнятих на 1000 га сільськогосподарських угідь, осіб	112,8	107,6	84,8	95,7	84,8
Наявність найманих працівників на 1000 га сільськогосподарських угідь, осіб	92,1	64,1	38,6	35,9	39,0

Динаміка продуктивності праці у сільському господарстві

Роки	<i>Випуск у постійних цінах 2007 р. на 1 зайнятого, тис. грн</i>	<i>Валова додана вартість у постійних цінах 2007 р. на 1 зайнятого, тис. грн</i>
2006	33,0	13,8
2007	32,5	13,6
2008	39,7	16,6
2009	41,0	17,2
2010	40,9	17,2
2011	44,7	18,8
Середній абсолютний приріст	0,9	0,4

Динаміка площ зрошуваних земель та площ під краплинним зрошенням в Україні

Роки	1990	2000	2005	2008	2010	2011	2012	2012 р. до 1990 р.	
								відносне відхилення, %	абсолютне відхилення (+,-)
Зрошені землі, <i>тис. га</i>	2598	2402	2180	2176	2175	2173	2167	83,4	-431
Фактично політі землі, <i>тис. га</i>	2291	892,6	615	640,5	590	593,5	604	26,4	-1687
Крапельне зрошення, <i>тис. га</i>	<5	5,1 (2002 р.)	11,6	36,9	49,4	54,1	65,0	1300	+ 60

Заходи, необхідні для відновлення ролі зрошувальної меліорації у продовольчому забезпеченні та збереження при цьому як кількісних, так і якісних показників водних ресурсів

1. Передбачити необхідність забезпечення на державному рівні достатнього обсягу інвестиційних ресурсів для зацікавлених приватних інвесторів щодо фінансування модернізації та реконструкції гідромеліоративного фонду.
2. Розвивати власне виробництво енерго- та водозберігаючої дощувальної техніки (оскільки домінуючим у зрошувальному землеробстві України було і залишатиметься дощування). Водночас вирішення потребує питання зростання видобутку, переробки і виробництва хімічних меліорантів.
3. Економічно стимулювати ощадливе водокористування через реалізацію мотиваційних заходів (надання преференцій сільгоспвиробникам, які впроваджують ресурсозберігаючі способи поливу сільськогосподарських культур та використовують сучасні дощувальні машини)., а також сприяти широкому впровадженню краплинного зрошення та забезпеченню імпортозаміщення комплектуючих СКЗ.
4. Сприяти створенню державно-приватних акціонерних компаній та асоціацій водокористувачів у межах внутрішньогосподарських меліоративних мереж з метою залучення додаткових інвестицій на відновлення та належне утримання меліоративних споруд.
5. Посилити контроль та санкції з боку органів виконавчої влади (державних інспекторів у сфері контролю за використанням та охороною земель та навколишнього природного середовища) за дотриманням земельного і водного законодавства, зокрема, в частині раціонального використання та охорони земельних і водних ресурсів.

Ресурсозабезпечення інноваційної діяльності підприємств харчової промисловості України

	2007	2010	2011	2012	2012 р. до 2007 р. = %
1. Інвестиції в основний капітал, млрд грн	11,8	9,4	12,1	11,9	100,2
2. Витрати на інноваційну діяльність, млн грн	1729	609	933	1566	90,6
3. Придбано інноваційних засобів виробництва	1504	509	784	1235	82,1
- частка, (стр. 3 : стр. 2)%	87,0	83,6	84,0	78,39	-8,1
- частка, (стр. 3 : стр. 1)%	12,7	6,1	6,5	10,4	-2,3
4. Обстежено підприємств, одиниць	2594	2457	2383	2243	86,5
5. З них проводили інноваційну діяльність, одиниць	343	352	384	420	122,5
6. З них придбали інноваційні засоби виробництва, одиниць	208	204	245	235	113,0
- частка, (стр. 6 : стр. 5)%	60,6	58,0	63,8	56,0	-4,6
- частка, (стр. 6 : стр. 4)%	8,0	8,3	10,3	10,5	+2,5
7. Прямі іноземні інвестиції, млн. дол. США	1564	1859	2066	3040	+1476

Структура і динаміка інновацій, впроваджених підприємствами харчової промисловості України

Найменування інновацій	Роки				2012 р. до 2007 р.
	2007	2010	2011	2012	
А. Впроваджено інновацій, одиниць,					
☎ продуктивих	406	487	711	667	164,6
з них нових для ринку:	85	71	77	71	85,3
- нових технологічних процесів	209	218	237	268	128,2
- придбано нових технологій	113	84	76	156	138,1
Б. Підприємства, що впроваджували інновації, одиниць;	за 2006-2008 рр.				2012 р. до 2009 р. = %
1. Організаційні	84	29	32	29	64,4
2. Маркетингові	114	52	51	52	80,0
3. Нові або вдосконалені методи обробки чи виробництва	227	115	132	115	113,9
4. Нові або вдосконалені методи логістики, доставки чи розповсюдження продукції	51	19	23	19	67,9
5. Нова або вдосконалена діяльність з підтримки систем матеріально-технічного обслуговування або операцій щодо закупівель, обліку чи розрахунків	55	27	21	27	84,4

Реалізація інноваційної продукції підприємствами харчової промисловості

Найменування показників	Роки				2012 р. до 2007 р. = % (в.п.)
	2007	2010	2011	2012	
1. Кількість підприємств, що реалізували інноваційну продукцію, одиниць	247	239	268	281	113,8
- з них нову для ринку, одиниць	65	42	44	33	50,8
- з них нову для підприємства, одиниць	198	220	242	261	131,8
2. З неї промислової продукції, всього, млн грн	85963	147478	164655	182971	212,8
3. З неї інноваційної продукції - нової для ринку, млн грн	1786	866	1495	1566	87,7
- частка від обсягу промислової продукції, %	2,1	0,6	0,9	0,9	-1,2
4. З неї інноваційної продукції – нової для підприємства, млн грн	2730	3795	3990	3048	111,7
- частка від обсягу реалізованої промислової продукції	3,2	2,6	2,4	1,7	-1,5
Довідково:					
А. Кількість обстежених підприємств, одиниць	2594	2457	2383	2243	86,5
Б. Частка підприємств, які реалізували інноваційну продукцію (нову для ринку/нову для підприємства), %	2,5/7,6	1,7/9,0	1,8/10,1	1,5/11,6	-1,0/+4,0
В. Частка інноваційної продукції у 2012 р. за видами: <i>напої – 42,8% (з них пиво – 22,2%, алкогольні напої – 13,2%), молочні продукти – 19,8%, кондитерські вироби – 12,0%, м'ясні вироби – 4,0%, хлібобулочні вироби – 4,1%</i>					

Забезпеченість підприємств харчової промисловості України системами якості та безпечності

Найменування систем якості й безпечності	Рівень впровадження (одиниць):			Всього, одиниць
	функціонує	впроваджується	розробляється	
ДСТУ ISO 9001:2000 „Системи менеджменту якості. Вимоги”	419	13	23	455
ДСТУ 4161-2003 „Системи управління харчових продуктів” (НАССР) безпечністю	225	25	45	295
ДСТУ ISO 22000-2007 „Системи безпеки харчової продукції. Вимоги до організацій харчового ланцюга”	194	18	32	244
Разом	838	56	100	994

Регіони експортоорієнтованого виробництва і потенціальної екологічної катастрофи

Області	Площа угідь, тис. га	Піддано ерозії*		Зернові і олійні		Частка олійних у посівній площі, %
		площа, тис. га	% у посівній площі	площа, тис. га	% у посівній площі	
Україна	41596,4	17003	40,8	22367	80,5	20,7
Дніпропетровська	2514,6	1018	43,8	1675,8	88,1	29,0
Донецька	2044,7	1356	66,3	1208,9	85,0	32,0
Запорізька	2246,6	1319	58,7	1398,5	88,0	37,5
Кіровоградська	2040,4	1029	50,4	1341,1	81,2	30,6
Луганська	1910,2	1602	83,9	889,7	87,9	35,9
Миколаївська	2009,2	984	49,0	1301,5	86,7	32,3
Одеська	2593,3	1242	48,0	1501,6	84,2	23,6
Херсонська	1970,6	631	32,0	952,8	72,0	28,2

Інституалізація моделі альтернативного (екологічного, соціально орієнтованого й економічно життєздатного в довгостроковій перспективі) сільського господарства

- Інституалізація багатофункціональності сільського господарства шляхом законодавчого включення її в державну аграрну політику як інструменту забезпечення виконання сільським господарством економічних, екологічних і соціальних функцій, збалансованих між собою.
- Узаконення Кодексу належної сільськогосподарської практики, яким передбачити (за аналогією з європейською системою «Crosse Compliance») вимоги щодо сівозмінного землеробства, збереження родючості сільськогосподарських земель, захисту навколишнього середовища і біорізноманіття, виробництва екологічно безпечної продукції у комплексі з санкціями за їх порушення.
- Уведення програм обов'язкової тимчасової консервації найбільш деградованих земель із здійсненням на них ґрунтозахисних заходів.
- Законодавче унормування обмеження концентрації і ощадливого використання земель сільськогосподарського призначення на засадах купівлі й оренди в руках суб'єктів підприємницької діяльності з урахуванням інтересів місцевого населення. Уведення ліцензування сільськогосподарської діяльності.

ДЯКУЮ ЗА УВАГУ!